КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА Ч. 15

ЗУСИЛЛЯ Й УСПІХИ

ЧИТАНКА ДЛЯ МОЛОДІ

уложив

А. ГАВРИЛКО

ЛЬВІВ 1938

NAKŁADEM AUTORA. — НАКЛАДОМ АВТОРА.

КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА Ч. 15

ЗУСИЛЛЯ Й УСПІХИ

ЧИТАНКА ДЛЯ МОЛОДІ

уложив

А. ГАВРИЛКО

ЛЬВІВ 1938

NAKŁADEM AUTORA. — НАКЛАДОМ АВТОРА.

ПЕРЕДМОВА.

Промисл — праця для фахівців-інтеліґентів та для мас чорноробів.

Промисл — можливість для кожного показати своє уміння та зручність.

Промисл — нагода для осіб та мас досконалити техніку виробництва, вчитися щораз краще виконувати професійне діло.

Промисл — похід-перегони всіх рас, всіх культур, всіх народів за сирівцями, де б вони не находилися, та за ринками збуту продуктів всюди на землі.

Промисл народу — безперервний труд в поті чола не тільки в прихильних обставинах, але теж у будні без просвітку, поміж ворогами без ліку.

Українці зачали творити власний промисл.

Українцям треба зразків досконалого провадження промислу.

Ця книжочка — це приклади пильности, точности, витревалости, упертости великого народу, що проводить всім народам у неодній ділянці промисловости.

Українці мусять присвоїти собі методи німецької праці, щоби піднести себе економічно і культурно на належну висоту та мати повагу й значіння у світі.

Досконалення себе є найважнішим засобом до того, щоб найповніше використовувати дари землі та не попадати у рабство тих, що працюють краще, зручніше, жертвенніше.

ЛЯЛЬКИ.

Вранці, місяця червня 1900. року, із сільської хатини вийшла жінка. Вона ростом мала, а виглядом бліда та слабосила. Дверей, якими вона вийшла, не зачинила — в середині видно кімнату й поруч з нею комірчину. У кімнаті два ліжка. В однім лежить муж жінки, у другім спить двоє дітей. Є ще й третя дитина. Вона зсунулася з ліжка на долівку і там досипляє.

Жінка вернулась до хати з ріщем, запалила під бляхою і наставила на вогонь горщок бараболі. Саме тоді встав і чоловік. Він одягнувся, підняв з долівки дитину і сказав: „Горе зі шкрабами, щодень більші й більші. Вже й тепер нема їм місця в однім ліжку, а що то буде в зимі?" — „Ну й дивіться, люди добрі, який запопадливий він нараз стався!" — скритикувала жінка — „серед літа думає про зиму"...

Коли бараболі зварилися, встали й діти. Уся рідня засіла до сніданку. Не був він славний. Подавали тільки одну страву — бараболю. Господиня висипала її таки на стіл. Поодинокі бараболі покотились на боки.

По сніданку господиня витерла стіл і всі взялися до праці. Чоловік сів на лавку коло кітла при печі. Котел парував немилою парою. В ньому варилася крейда, змішана з мукою, кляйстром та папірчиками. Цієї мішанини набирав чоловік у вареху та ляв у форми. З них виходили голівки. Та які негарні-негарні: білі, мякі та без очей. Обережно складали їх на дошку довкруги печі, щоб вони там сохли. Цю роботу робив чоловік день у день. Робив та кашляв при праці. Бо вдихування нечистого повітря ослабило його легені.

Жінка працювала при столі. Вона по формі краяла полотенця та зшивала з них лялькам кадовби й рукавці. Те, що зшила, треба було вивертати. А жінка не мала часу на ту роботу. Тому вона кликнула до свого пятилітка: „Сідай, Пилипку, до роботи! Вивертай, дитинко!"

Хлопчик не спішився до праці. „Ходи, Пилипку, ходи, синку!" — уговорював батько. Ходи, а як верне Марійка зі школи — виручить тебе і знову будеш собі гуляти. Тепер нікуди — робити треба"... Хлопчик послухав батька, сів за

стіл і малими пальчиками легко вивертав не тільки кадовби, але й ручки та ніжки. — Щоб тільки все так пильно працював, — подумала собі мати. Та воно не все так було, — дитина часто переривала працю. В такі хвилини мати казала:

„А що скаже, Пилипку, пан у Зонненберґу, колиназавтра не доставлю стільки роботи, скільки я обіцяла?"

— Що скаже, мамо, що?

„Та-а-к, скаже, та-а-а-к? так мало приносите? Бачу всього пів коша, а не повний".

— А що ви, мамо?

„Я скажу: а вжеж мало, — та воно лишень через мого Пилипка... Ой, лінюх він, лінюх"...

— А що пан на це, мамо?

„Він гримне: вам нема більше в мене ніякої роботи. Роботу дістануть ваші сусіди, вони пильніші!".

— А потім, мамо?

„А потім ми помремо з голоду".

На таку вістку замовк Пилипко й щораз скорше працював пальчиками.

По хвилині промовив батько: „А все таки не радість це, а горе. Працюєш, працюєш, а з тої праці невелика користь!"

„Не нарікай, буде ліпше" — казала жінка. Ввесь Зонненберґ росказує, що з Америки мають прийти свіжі замовлення й буде гук праці!"

„Та що з того, коли й так не вспіємо зробити більше".

„Вспіємо, напевне вспіємо... Івась має вже три рочки, за рік можемо його приучувати, а за два буде таксамо помагати, як Пилипко".

„Але-ж Пилип мусить ходити до школи".

„Ов-ва, кілька годин денно — цеж не такий страх, їх вирівняємо нічною працею. У сусідів — он, восьмиліток неодну ніч перепрацював"...

Врешті й Марійка прийшла зі школи. Пилипко у цю мить встав від праці. „Сиди, ще сиди" — вговорював батько. „Марійка мусить голівки сушити"... І справді Марійка винесла дошку із голівками на двір й обтикала ними огорожу, клала їх на віконні ґзимси й де тільки можна було.

В тім селі в часі соняшних днів голівками ляльок заквітчують усі хати, бо в тій околиці Туринґії земля родить обмаль, родить тільки лиху бараболю і тому на прожиток треба заробляти домашнім промислом...

Продукт цілотижневої праці господиня відносила в суботу до фабрики. Складала його у великий кіш, обвязавши міцно шнурком, щоби з коша, що його несла на голові, ніщо не злетіло. На самім вершочку ладунку були в пуделках го-

лівки. Всі діти провожали тоді неню далеко від хати. Вони знали, що цей день найважніший в тижні, бо мама принесе гроші й замовлення на нову роботу.

Найближча субота була для Марійки днем специяльних радощів. Сьогодні мама бере її з собою до міста. Кладуть Марійці навіть кіш на голову, кладуть на те, щоби змалку привикала його носити та помагала батькам.

Ішли селом. Та не самі. З усіх боків надходили жінки та дівчата. Декотрі тягнули свій тягар на візочках. Поблизу міста зустріли людей з інших сіл.

— „Мамо, їх коші лекші, ніж у нас, — що то вони там мають?"

„У них, дитинко, очі до ляльок, шкляні кулі та прикраси на ялинки. Їм таксамо платять, як і нам. Тільки от — той — там, що несе величезного коша, мається ліпше. Це вкладчик очей лялькам, — йому платять більше". З пошаною гляділи мати та дочка на майстра від очей.

Місто Зонненберґ красується посеред зелених горбків, а дахи його домів криті черепицею. Це місто — мета всіх, хто в околиці співпрацює з його ляльковим промислом. На той промисл указували написі на найбільших будинках: „Фабрика забавок", „Фабрика одітих ляльок", тощо. Читала ці написи Марійка й не чудувалася. Для неї було самозрозуміле, що її родичі, та і всі люди, яких знала, живуть з виробу ляльок.

Але таки живіше застукало Марійчине серце, коли увійшла з мамою на велике подвіря фабрики та в її галю відбору товарів. Було там багато дівчат та жінок. Від них відбирав роботу пан в окулярах. Він уважно оглядав кожний примірник роботи та або, рахуючи його, кидав у скриню, або повертав робітниці. Якійсь жінці сказав він: „Ці два примірники невикінчені старанно, переробите їх!" — і видав посвідку тільки за відібрані примірники.

Товари Марійчиної матері були добре викінчені й тому вона дістала готівку за всю роботу. Дістала теж замовлення на цілий слідуючий тиждень.

— Мамо, ми ж не вспіємо стільки зробити, як це ви обіцяли!

„Нічого-нічого, якось воно буде... Треба тепер більше попрацювати, щоб зимою не сказали: „Ви літом, тоді, коли нам товарів було треба, не дуже докладали труду для нас, тому і тепер, зимою, нема для вас праці."

— А як не вспіємо за тиждень всего виконати?

„Вспіємо, дитинко, вспіємо! Попрацюємо ночами"...

А. Саппер.

ТКАЧІ.

В середу пополудні Райнгард не мав науки. Тож мати дала йому доручення віднести у місто матерію, яку вона уткала, пібрати за неї готівку та принести свіжу пряжу. При цьому мати наказувала: „Та, як будеш йти, не поставкуй по дорозі коло кожного хробачка та коло кожної квітки... Для тебе, хлопче, вже минула пора забавок... Треба споважніти!"

„Не лякайтеся, пані! Ми підемо вдвох" — промовив учитель. „А якщо навіть і постоїмо собі коло якогось слимачка чи квітки, то це не буде страчений час, бо навчимося чогось".

Йшли й гуторили.

„Не легко тобі, юначе! Тиснуть бесаги? Ну, щож подієш?... Думай, що цей труд для матері, в пошану її пильности, її праці, і зараз полекшає" — сказав учитель.

„Думаю про це, пане вчителю, але невелика з того полекша. Взагалі, горе з тим нашим ткацтвом. Уявити собі тільки: неня, неначе великий павук, завжди при варстаті за нитками. А я теж сиджу безупинно коло коловоротка та сучу цівки й цілий світ ходить мені ходором, як те колесо... І певно теж буду ткачем. До ґравера не дадуть мене мама на науку, хоча й охоту маю до того й пальці складаються на те"...

Згори показалося їм у долині Вумпера море домів.

От — це наші змагання, от — це наша творчість — любувався учитель. Варстат при варстаті клекотить, — тисячі їх в русі, а в кітлах киплять найвибагливіші краски... Це наша слава на цілий світ...

Шовк, стяжки... Недармо ці димучі комини так гордо піднялися в гору. Та ж це памятники німецької робучости, німецької винахідности, моторности німецького духа. Краса ж це, краса... І ми, верховинці, повинні бути горді на те, що виросло нашою діяльністю. Бачучи от-це велике, мусимо забувати на поменші наші недогідности...

А хлопець на те:

„Забув би, забув, якби кожний, що сидить при варстаті, бачив лишень гарну сторінку діла"...

У місті ж казав він:

„Тут мені зовсім не подобається. Я тут між мурами душуся. Радію, коли з них вийду"...

По полагодженні всіх орудок, зайшли до фабрики, в якій головним майстром був приятель учителя. Майстер зрадів гостям і з охотою попровадив їх на оглядини фабрики.

У великій галі механічних варстатів забувся Райнгард зовсім. І не дивно воно! Десятки варстатів рухалося, вдаряло, дзвеніло, аж вуха тріщали з гамору. А все це йшло в повнім порядку, неначе у вулику. При варстатах сиділи то дівчата, то жінки, то поважні чоловіки. Кожен робив своє діло так, що про все інше на світі забував. На гостей ніхто з робітників не поглянув.

Правда, голубчику, що тут інакше, аніж там при ваших варстатах на селі? — кричав майстер Райнгардові у вухо. Якби не ці ось машини, то де — де бувби світ! І не вирахувати кілько зручних пальців тут заступлено механікою. Правда, — пальці, які Господь створив, це найвища механіка. Але й людиною видумані колісцята, та зуби, та підойми, та рушії, та ті всі сили, що ось-це женуть — це також не будьщо! Га-га, пошана промислові долини Вумперу і усьому тому, що з ним злучене! Пошана... пошана...

Потім показував майстер гори сирого матеріялу та готові вироби в маґазинах. Привів теж перед незлічимі роди стяжок, що їх виробляла фабрика.

„Навіть і королева у найбільші свята може носити ці стяжки" — казав він.

А вчитель додав: „Бо це справдішня краса, а не рожі й незабудьки, що носили їх колись. Сьогодні й селяни не хочуть про те давнє знати. Сьогодні признають іншу красу, як передше... Шовк... що це таке шовк?... Це матеріял ніжний, як золото, срібло й жемчуги... Ми ось-тут дивуємо світ стяжками... А що твориться он-там в сусідстві, в Ельберфельді, у тяжких матеріях?... Там теж ніщо інше, а тільки мрія та сон щодо красок і форми... Конкурують з нами анґлійці та французи, — а ми мусимо поконати їх нашими виробами!! — ось що, юначе, нашим гаслом. Бийся й ти під тим покликом, всеодно, чи будеш працювати у ткацтві, чи деінде... Бийся, як вояк-герой"...

Райнгардові сяли очі.

„Я радію, що йшов з вами, пане вчителю, радію й сердечно дякую за товариство" — казав він підчас повороту. „Те, чого я навчився сьогодні, навіть на сон не прийде за щоденним суканням цівок... Чудово було, чудово"!...

В. Ш. Бріль.

ВОГНЕВА МАШИНА.

У низькій салі гостинниці світилися аж дві лямпи, але ясности від них не було багато. В сутінках гуторили робітники, а подальше від них розперся в одинокім кріслі з поручами, яке було в гостинниці, добре одітий пан. Пан погладжував бороду та попивав вино. До салі увійшло двох подорожних ремісників. Самітний пан відповів на їхні привіти так, що легко було вгадати його бажання: поговорити собі з пришельцями.

„Називаюся Поттер" — казав він. „Привіз я з Анґлії великий циліндер до малої машини. Умонтував я його й машина працює бездоганно. Чотири рази дає таку працю, як досі давала кінна помпа на двадцять коней. Вугля не потребує багато. Винайшов машину мій майстер пан Уатт. Бачучи її, дивується кожний. А робітники лякаються її, неначе чорта".

Ремісники слухали, а серце билося їм молотком. Кравець думав:

Зле говорить по німецьки, говорить так, неначе наші недорослі дітваки. Що ж — чужинець! Але зі славних чужинців! Це власне анґлійці — ті винахідники, що на ввесь світ розвозять вогневі машини... Вони їх винаходять, а ми, німці, не втнемо того. А чому? Адже ж і ми добре вчимося. А чомусь-то не винаходимо машин, як ці?..."

Слюсар покищо не роздумував, а тільки слухав — дивувався. В обох же помітне було бажання у всім дорівняти анґлійцеві. Та не могли потрапити цього. Той перевищав їх спокоєм і докладним знанням предмету, про який оповідав.

„Вчився я — говорив далі — у варстатах Бовльтона в Сого. Там пан Уатт робив свої досліди. Сказавши правду, не все воно йшло гладко. Нераз і дуже тупо йшло. Але там, де вже всі сумнівалися, не тратив голови пан Уатт. Він все придумав якийсь вихід з безнадійности... І ось появилася вона, — ця машина, ці вогневі коні, що їдять вугілля й дають сили, кільки хто захоче. На тім напевне ще не кінець. Сьогодні помпуємо вогневою силою воду. Добре! А воно ще не так буде! Пан Уатт каже, що бажає побачити, як машина потягне вози, кораблі й буде літати"...

Здалека чути було правильні удари машини, що працювала днем та нічю. Бо копальню залляла вода і силою коней ніяк неможна було її випомпувати. Вогнева машина мала доконати цього.

Пан Поттер встав. „Мушу поглянути на свого дітвака, щоб він правильно працював, як я буду спати".

Тут попросив кравець о дозвіл поглянути на машину. Анґлієць не боронив. „Прошу, ходіть за мною, мені це не пошкодить, а вам не поможе. Німець ще довго не зможе зрозуміти таких машин. Якось-то приїхав професор з Бресляв та став рахувати й вирахував, що моя машина не може йти. А як вчера побачив, що вона помпує, то відїхав знову до Бресляв і певно щераз рахує. За три тижні знову поверне сюди. І тоді покаже свої твори та заявить, що машина буде йти, а він, рахуючи перший раз, зробив малу помилку. Тоді я вже випомпую всю воду з копальні. Бо одні роблять сяк, а другі так!... Прошу, ходіть зі мною".

Увійшли у високу, дуже слабо освітлену галю. На її середині стояв велит. Його руки — двораменна підойма. На ній грубезні ланцюги, що гаками чіпляються вух залізних дрючків. Рамена підойми то спускають дрюки в діл, то їх тягнуть вгору. А все те сичить, тріщить, дзвениць, гуде, виє. Та десь високо ударяє так сильно, що цілий будинок дріжить...

Дивуються німці. Та помаленьки приходять до себе. Працює в них мозок. Кравець почав вгадувати: відки йде рушійна сила, куди йде, де натискає, де звільняє, чому та яким робом те все в русі... Слюсар нічого не розуміє. Його думка працює тупіше. Одначе він напевно знає вже, що не вийти йому з отсего місця доти, доки кожну шрубку, кожну рурку не огляне, доки всього не зрозуміє, доки у цілій будові машини не визнається точно — найточніше. А тоді поверне в свою Швабію й буде робити такі самі вогневі машини. А земляки будуть йому заздростити. Баби ж ломитимуть руки з остовпіння над його творами.

Машина дальше сичала, тріщала, дзвеніла, гуділа, вила, а рурою в дірі, вибитій у мурі, лилася випомпована вода й шуміла, немов потоки по скалах...

Так працювала парова машина тоді, коли вона щойно народилася. В ту пору машина тільки випробовувала свої сили. Нині працюють такі машини у галях чистих, як зеркальце, виконуючи там величезну працю зовсім безшумно або під ледви помітні зідхання.

За М. Ейтом.

В ШАХТІ.

Керманич комунікаційних засобів шахти дав знак і не вкочено у залізну клітку направленого туди візка на вугілля, а увійшов у клітку керманич та його приятель, що бажав оглянути підземелля. Миттю зникло денне світло й були в пітьмі, в якій блимали на дні клітки дві шахтярські лямпи. Несамовите враження! Клітка безшумно летить вділ, на серці щораз тяжче, у вухах щораз більший тиск. Летять. Аж ось світло. Це минають перший, зовсім з вугілля видовбаний поверх, у якому тепер збирається зужите повітря. І знову ніч. А потім легке потрясення, неначе слабий удар. Клітка звільняє падіння, в очі бє сяйво багатьох лукових електричних лямп... Їзда вділ скінчена.

Вилізли з клітки. А тут вам грюкіт і гамір, неначе у пеклі. Відступили набік. Бо ось у тім самім менті, як вони опорожнили клітку, сильні люди вбгали в неї важкий на двадцять сотнарів візок, вщерть наладований вугіллям... Позір тут на все і бережись сам! Чорні люди не знають ні ніжности, ні пощади. Тут інакший світ, як там на верху...

Увійшли в добре підмурований, освітлений тунель, в якому ходить електрична залізничка. „Увага"! — гукнув провідник — „у дроті ось, над людьми, струм на 2000 вольт!"

Гудуть візки спереду, гудуть із заду, гудуть поруч них, майже доторкаються ліктів людей.

— Що ж старенькі? Щасливі? Здорові? — гукнув комусь керманич.

Дякую, дякую, дякую, пану начальникові. Усе-усе-усе, як завжди добре! — відповів голос, перекликуючи торохкотіння візків.

„Це наш найстарший тут. Незабаром шістдесятка в нього. А все ще у шахті, — ану, нехай хто другий докаже цього!"

Скрутили в бік, минули тунель, що в ньому на рейках котились порожні візки, йшли з пять мінут в просторі всього на метер високім. Гостя, непривичного йти хильма́, — боліла спина, здавалося, що кінця не буде тому тунелеві. А начальникові хід тут за іграшки. Він привик годинами ходити похилений в шахті.

Мандруючи, зустріли у сяйві слабого світла коня-велита. Коло нього погонич. Шахтярська лямпа, завішена на першому візкові. Кінь від світла перед ним відвернув голову до стіни.

„Спинись, спинись, хлопче!" — гукнув начальник. І підніс лямпу й оглянув коня.

„А то що таке? Чого кінь спітнілий, аж парою курить з нього? — Що ж ти з ним зробив?"

— Нічого не зробив, нічого не сталося... То тільки ваґони вискочили були з рейок...

„Погано, погано... Так ти краще уважай на те, чи ваґони добре сидять в рейках! Тоді цього не буде! Адже ж це скандальне знущання над звіриною. Чи твоя дурна голова, хлопче, подумала над цим? — Далі, рушай!..."

— Вйо, Ґретто, — вйо...

Товариш начальника спочутливо промовив:

„Бідна звірина — не вийде вже ніколи на денне світло."

— Не вийде, як буде здорова!

„Сумна доля!"

— Чому сумна?... Та ж нічого не хибує йому тут в долині? Має їжу й порядок коло себе, а цього бракує неодному коневі там, — наверха; працює теж тільки шихту — вісім годин денно. А прецінь байдуже, чи тягне воза там, чи тут. Головна справа для такої звірини — їжа, а її має у нас доволі.

Ходили по тунелях годинами. Були й при італійцях, що працювали на акорд: більше зробиш, більшу платню дістанеш! Гріш манить. Італійці дбали, щоби як найшвидше працювати й підганяли себе вигуками. У вузькім просторі кипіла робота з проклятям на устах у людей, при скреготі машин, громі експльодуючих набоїв. Тільки коні стояли тихі й спокійні. І була в їх спокою величня повага.

„На сьогодні доволі" — сказав провідник і повів до вінди тунелем вгору. Дрижаки пробігли по спині, як в тім тунели покапотіла на огріте тіло вода та потягло свіжим, холодним повітрям. А тут — же все стояв сторож на чатах. Стояв у холоді, вогкости та на протягах...

На деннім світлі говорив товариш керманича:

Нема тяжчого труду над працю шахтяра! В тім труді, як в ніякім іншім, відзеркалюється повага й найглибше значіння життя. Це боротьба із темними силами, це гра з припадком, та тяжке зусилля: в поті чола заробити на щоденний хліб. А суспільству треба конечно того зусилля. Не прагнення добувати предмети роскоші жене людину в чорну яму — ні, ця тяга — то потреба добути дорогоцінне вугілля, що сталося рушійною силою нашого життя. Чим були би ми без вугілля? Від нього тепло, пара, електричність...

Благословенні шахтярські труди! Глибока пошана людині, що там під землею в нечистій одежі вириває природі те, що конечне людині до життя, так конечне, як хліб від селянина-рільника! **За Павлом Ґрабайном.**

ПЕРША НІМЕЦЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ.

Дня 7. грудня 1835. року зібралися громадяни Нірнберґу в місци, з якого мала відїхати перша залізниця в Німеччині. Одні йшли туди пішки, другі їхали возами, треті верхи на конях. Громадяни вирушили вранці о сьомій, щоби на час бути. О год. восьмій була вже там більша кількість акціонарів „Товариства Залізниць", директори його та запрошені гості.

Спершу оглядали будову залізниці та елеґантні пасажирські вози, що їх було девять. Найбільшу увагу притягав паровіз. Це був осередок свята, — небачена досі незвичайність. Казки поширювали про цей паровіз, одначе по його зверхньому вигляді навіть знавці діла не могли уявити собі внутрішньої будови цієї анґлійської машини.

Паровіз стояв на чотирьох колесах, як усюди вози. Поміж ними мав він на середині пару більших колес. Ті власне колеса порушувала сила пари. Як? — всі могли вгадувати та ніхто цього бачити не міг. Між передніми колесами виставав на яких 15 стіп вгору стіжок, з якого виходила пара. Легмá простягся над колесами величезний циліндер. На височині задних коліс було огнище та паровий котел. Вода до нього вливалася зі слідуючого, чотирокутнього воза. На цьому возі було й паливо. І ще мала машина багато рур, гальм, шрубок, вентилів, пружин. Звертав на себе увагу і анґлієць-машиність. Він — це живий образ ріжниці між старинними, середніми та модерніми віками. Він людина зручна й уважає на найменшу дрібницю. З них кожна вирішує про справність цілости. Машиніст — душа, в якій зєдинені всі складники механізму. Його спокійна поведінка зміцнює довіря до машини...

На оглядинах новотвору хутко минав час. Та ось заграла військова орхестра. На підвищенні сіли представники місцевої влади та їх достойні гості. Свято розпочав промовою посадник Нірнберґу. Він вказував у промові на велике значіння цього підприємства, якщо би воно сталося осередком цілої мережі залізниць в Баварії та взагалі в Німеччині.

Наступило відслонення памятника з написю „Перша німецька парова залізниця 1835. року". Потім співали пісню

в честь короля. Гримнула гармата. Це був знак, що перша їзда залізницею в Німеччині зачалася. Всі девять ваґонів наповнили пасажирі. Разом було їх до 200 осіб.

Дихнула машина димом, раз, вдруге, утретє й покотилися зчіплені ваґони. Ще кілька хвилин і потяг зник у далечі. Вже осіли на землю й хмари димів, що вказували на напрямок відїзду потягу.

Ще два рази того дня повторено їзду. За другим разом їхав і я та можу сказати, що їдеться зовсім приємно й вигідно. Кому крутиться голова, той повинен глядіти на дальші, а не на найближчі предмети. Якби не колихання, то можна би у залізниці почуватися, неначе при їзді санками на рівнім леді. Пробував я з моїми сусідами, чи дійсно можна, як оголосила одна ґазета, їхати залізницею та писати. Наші спроби не потвердили цього, хоч ми й переконалися, що занотувати собі дещо можна.

Раділа юрба, яка зібралася була на свято. Вона витала залізницю і тих, що їхали нею, голосними окликами. Бо й справді далеко приємніше глядіти на потяг в руху, аніж самому в нім їхати. Видець бачить дивне ділання могутньої сили й відчуває тоді глибше. Кожний дивується — яким робом ваґони, що в них сидить 200 осіб, рухаються, спочатку — правда — помаленьку, але потім щораз скорше. Враження збільшують хмари димів, що їх викидає машина вгору.

Коли цей велит зближався до коней на недалекім шляху, то вони з ляку ставали диба. Діти, побачивши потяг, плакали, а тремтіли навіть такі особи, про яких не можна би сказати, що вони неосвічені. Автім кожний, хто має бодай дрібку фантазії, не може спокійно глядіти на ту незвичайність. Горде почування розпирає груди, коли уявити собі, що це власне людина опановує сили природи, які, по висловам Шіллєра, „ненавидять творів людської руки”. Дивне диво! Такі почування питомі соткам і тисячам осіб, що ледви всилі збагнути: кілько треба знання, досвіду, спроб, комбінацій, якої суми думок, ґеніяльности, якого треба щастя, щоб таку машину винайти та збудувати. Бачили чудо й повірили в нього! Й ніяка сила не зможе вже захитати вірою в людського духа та в його могутність.

(Опис свята в ґазеті Штуттґартену).

В місяці червні 1841. року відбулася в Берліні проба з паровозом, випродукованим у Німеччині. Його виробив у своїх заводах Авґуст Борзіґ, — що покінчив у родиннім місті Бресляві „Королівську школу мистецтва, будівництва та ремесла”, а потім машиновий відділ промислового інституту в Берліні. Борзіґ служив 12 літ на заводі виплавлювання за-

ліза: „Водерб і Енґельс", а 1837. року заложив свої власні фабрики. Капітал на те, а саме 40.000 талярів, позичив Борзіґ на $3^3/_4\%$ річно у кравця Фрайтаґа. На пробах два роки пізніше перевищив паровіз Борзіґа свого анґлійського конкурента.

Борзіґ помер 1854. року. До тої пори вийшло було з його варстатів 500 паровозів. Німеччина стала тоді вже самовистарчальною на ці машини. Навіть вже й експортувала їх, а саме вислала була 6 штук до Росії, а 4 до Данії.

ПЕРШЕ АВТО.

Працею думки здійснилася мрія мого життя. Була весна 1885. року. Моторовий віз стояв готовий на подвірю фабрики.

Довкруги новородка: моя жінка, діти й робітники.

А найближче той, кого називали „батьком". Сяють нам очі! Гордий найстарший, гордий наймолодший. Напружені наші нерви, так напружені, якби за хвилинку мала показатись найбільша тайна світу.

Пускаю в рух мотори, щоби дунути життя в дитину. Тільки-що пробуджене воно, а вже звертає увагу на себе: лоскотом і тріском. Щасливий батько починає з немовлятем перші проби ходу. Глядіть-глядіть, ходить! Деколи не бажає слухати, страйкує або хоче вдарити в мури. Батько не пускає — він має свої засади виховання. Наперед успіхи в рідній кімнаті, а аж потім їзда в далекі світи. Добре, що батько теж і лікарює. Немовля-скакунець болїє всякими дитячими недугами. Треба операцій: то на голові, то на інших орґанах.

Пу-ф, пу-ф, пу-ф! Новим часам — новий привіт! Привіт — гасло тій епосі, в якій мотор володітиме на суші, на воді й у повітрі. Світ слухає, — приглядається. Що ж то таке? Віз без коней сунеться й котиться? Хтож приказує йому? Керманич приказує, — он — той, що сидить високо над мотором, — гордий як король!

Та ось перший випадок — задержка. Керманич злізає, укляк, майструє, усуває дефект. Люди насміхаються, кепкують собі, критикують. Казали:

„Іграшки, що нічим не є, і нічим не будуть".

„Як можна сідати в таку непевну й крикливу скриню, коли на світі є доволі коней та розкішних повозок?"

„Шкода людини! Він знищить себе і своє підприємство через ту божевільну ідею".

А щиросердний берлінець заявив святочно: „Навіть якби я й мав таку смердячу скриню, то між людей у ній не показався би".

Ось як публічна опінія вітала тихі змагання та невгамовну творчість, ось як недоцінювала розвязки важливого питання наших часів.

Та проти всіх я вірив у своє діло! Вірив у його майбутність так, що ніхто не мав би сили знищити мою віру. А при мені твердо стояла моя жінка. Соняшним сяйвом була вона мені в пору мого мріяння. А тепер, коли мрія сталася ділом, сіла зі мною при моторі, як невідступна помішниця. Треба мені було її при їзді вперед та, ще більше, при повороті до дому.

Спочатку мотор, неначе завзявся був дразнити винахідника несподіванками. Але я не позволяв глузувати з себе! Хоч як були заховані хиби машини, я все таки находив їх і не спочивав доти, доки їх не направив. За кожною новою їздою я радів усе більше, коли моя машина вже не потребувала направки й помочі сторонніх. Із 100 метрів дороги, що я їх спочатку робив, їздив я вже кільометер і більше. А не були це виїзди для приємности, тільки на те, щоби слідкувати за своїм твором та уліпшувати його.

При кінці 1885. року набув вже я так багато досвіду, що очевидність практичного пристосування мого винаходу не підлягала сумніву.

Тоді зголосився я о патент на „ґазовий мотор для тягнення легких повозок і менших кораблів". Патент має дату 29. січня 1886. року. Цей день і є датою першої метрики на моторовий віз для перевозу більшої кількости осіб.

Карло Бенц.

ВІД ДВОХ ДО ДВАДЦЯТЬ ТИСЯЧ РОБІТНИКІВ.

У 1826. році Альфред Крупп мав чотирнадцять років. Тоді помер йому батько. По завіщанні повинен був Альфред провадити, на рахунок матері, гуту заліза. Це була невеличка гута, — в ній виливали тижнево сотнар сталі. Юнак знав уже дещо техніку відливання, одначе недоставало йому освіти, досвіду, сили і гроша. Та не було часу роздумувати над важким положенням. Як голова родини, Альфред мусів заробляти на її удержання. Він працював з двома робітниками то при ковалі, то у відливарні. Виконував одночасно обовязки чорного робітника, канцеляриста, інженіра, купця. Та ще доповняв свою освіту й учився мов. Їздив теж по селах і містечках, щоб від довжників стягати борги на тижневу виплату робітникам та збирати замовлення на дальшу працю.

У недостатках та журбі поширював підприємство. По шести роках затруднював уже 10 робітників. У 1836. році добув деякий капітал до обороту. Він продав тоді в Анґлії свій патент на видавлювання срібних ложок. Алеж малими успіхами не вдоволяється Крупп. Він має амбіцію добути своїм виробам світову славу. В парі з тією амбіцією дійсно знаменита якість його продуктів.

Перший успіх Альфреда Круппа на світову мірку припадає у 25-ліття його підприємства. Це сталося в 1851. році на міжнародній виставі в Льондоні. Там показав він свойого виробу вальці, пружини, знаряди до чеканення монет, різні складові частини до машин і осі залізничих ваґонів. Особливо звернув увагу світа на його вироби дуже ефектовний експонат. Був це одноцілий бльок литої сталі вагою 4.500 фунтів. Такого одноцілого бльоку ніхто ще не випродукував до тої пори. Анґлійці, що до цього часу були мистцями тієї ділянки, могли показатися з бльоком тільки на 1.000 фунтів. Вони не повірили, що німецький бльок одноцілий і Крупп мусів це доказати розрізанням маси. Прийшлося признати німцеві найвищу нагороду, яку на виставі можна було одержати.

А наслідком цього посипалися з усіх усюдів замовлення на залізничі осі. І не-мало було тих замовлень. Це були

часи, коли культурні народи розбудовували мережі залізничих шляхів і, щоби забезпечитися перед катастрофами, шукали найліпшого матеріялу! Не диво, що в ту пору кількість занятих у Круппа осіб дійшло до 1.000 робітників денно.

Коло 1872. року славився Крупп найбільшим промисловцем Німеччини. В його заводах виливали річно понад міліон сотнарів сталі, його власністю було понад 400 копалень руди, а в тім і копальня, яку купив в краю Басків коло Більбао, з річною доставою до 300.000 тон руди. З тих копалень приходило до заводів своє вугілля та вся потрібна сировина. Перевозила те все своя власна фльота. Машини, уладження, все потрібне знаряддя теж вироблював собі завод сам. Він через те заощаджував великі суми, що могли були відплисти куди інде.

Немалу частину оборотів давав Круппові виріб гармат. Крупп не був реформатором суспільного життя і не був моралістом. Щоб поширювати свою продукцію, приймав кожне поплатне замовлення, не зважаючи зовсім на те, якій життєвій потребі, чи то якому родові людських істинктів служитиме виріб його фабрик. Виріб гармат Крупп поліпшив. Матеріялом на виливання гарматніх дул була до нього бронза. Крупп заступив бронзу сталею і тому дав гармати лекші й міцніші. Їх виробляв не тільки для свойого краю. Крупп це підприємець „крівавого знаряддя" для всіх, що зброяться. — Перше замовлення на гармати із закордону стримав Крупп 1856. року з Єгипту. А виробляв гармати всякого калібру, виробляв і далекострільні для оборони побережжя. Особливо від 1870. року побільшувалася фабрикація гармат у заводах Круппа.

Крупп дуже добре розумів значіння для підприємства доброго, певного, завжди вдоволеного робітника. Вибудував 3.300 здорових помешкань для винайму робітникам по низькій ціні. Закладав консуми, у яких робітники могли дешево заспокоювати всі потреби життя, поставив млин, палярню кави, фабрику мінеральної води, заведення одіжеве, відкривав для робітників гостинниці, школи, купелі, шпиталі та заложив установу для обезпечень на випадок недуги й від смерти. Казав: „Моя фабрика і є на те, щоби задовольняти бодай тих, що до неї належать".

Сам для себе не потребував власник багато. Працював найрадше в маленькій хатчині, що стояла посеред могутніх будинків фабрики. У ювілейний день 25-літнього істнування підприємства вивісив на цім дімку відозву. В ній, між іншим, були ось які речення:

„У цім робітничім дімку мешкали мої батьки. Бажаю, щоби з моїх робітників не зазнав ніхто такої лихої долі,

яка проводила нас при основинах цієї фабрики. Двадцять літ ждали ми на успіхи".

Альфред Крупп заряджував фабрикою доти, доки позволяли йому на те сили. Ще по сімдесяти роках життя бачили його кожного дня у будинках заводу. Тоді працювало вже в нього до 20.000 осіб. Усі знали власника, старших робітників він теж знав персонально. А коли вже не мав сили, щоби вийти з хати, то скликував до себе шефів відділів, на які поділив велике підприємство.

Помер 14. липня 1887. року. Похорони справляли цьому промисловцеві такі, які улаштовують найславнішим національним героям. У завіщанні оставив міліон марок в дарі для своїх робітників, а пів міліона на добродійні цілі в осідку підприємства — себто для міста Ессен.

За життя Альфреда Круппа король хотів йому признати шляхоцтво. Крупп не приняв відзначення. Ніякий володар землі не всилі був піднести його вище, аніж підняв він себе сам.

За Вільгельмом Бедровим.

ПРИПАДКОВИЙ ПРОМИСЛОВЕЦЬ.

Дитинство Ернста Аббе звязане із казкою старого млина. Ніхто не хотів мешкати в тім млині, бо там щось страшило. Власничкою млина була фабрика — прядільня. Вона змушена була віддати млин на помешкання та для береження його свойому робітникові — батькові Ернста. До млина належав великий сад. Там далеко поза містом на відлюдді гасав собі хлопчина із молодшою на рік сестричкою. Одно то друге носило в полудне обід батькові до фабрики. Бо робітники працювали тоді й по 16 годин денно. Обід їв батько таки на варстаті — згадує потім Ернст.

Школа вселюдна, середня та університет — це були місця тріюмфу таланту й пильности бідного робітничого сина. В середню школу він взагалі не був би попав, якщо не одержав би стипендії. Її уфундували були в реальній ґімназії власники прядільні для одного з синів своїх робітників. Щоби вдержатися в університеті доказував Аббе чудес ощадного життя. Він зустрічав теж на кожному кроці ласкаву прихильність професорів, які оцінювали як слід великий талант. За попертям професорів одержав зараз по укінченню студій місце професора фізики у Франкфурті, а у 23. році життя (1863), був уже професором університету, в якім сам учився, себто в Єні.

Тут застав прирядди, що були потрібні до викладів фізики, у найбільшому непорядку. Отже мусів часто забігати до робітні механіка університету Карла Цайса. Цайс не був першим-ліпшим ремісником, — він мав вищі амбіції. Поза роботами для університету виробляв він мікроскопи. Виробляв їх методами загально тоді принятими, себто складав шкло до шкла доти, доки не зложив так, що побільшували.

Але Цайс з пошаною відносився до науки. Він перечував, що можна без проб, а тільки на підставі наукових обчислень складати шкла й одержувати мікроскопи, які хочеться.

Раз звернувся він був у тій справі до котрогось з професорів. Та той не поміг нічим, а ще заявив, що такого обчислення перевести не можна. Дехто з ремісників, був би вирішив: „Професори до нічого!", але Цайс був іншою людиною. Він скористав з повороту Аббе (знав його студентом) на професуру та предложив свої бажання ще й цьому спеціялістові. Аббе не відмовився. Він сів до праці і по кількох місяцях осягнув блискучі успіхи, як щодо наукової, так і щодо практичної вартости.

Виріб мікроскопів побільшився та щораз наспівали нові замовлення. Тоді Цайс побачив, що на велике підприємство не має він ані капіталу, ані на ньому не розуміється, бо кожний рід мікроскопу залежить від обчислень Аббе. Цайс попрохав професора на спільника. Той позичив у приятелів і знакомих капітал до обороту і значно поширив підприємство. Потім спровадив ще з Вестфалії до Єни гуту шкла Отта Шота та стався одиноким власником великого заводу. По двадцяти роках від приходу на професуру до Єни, Аббе був вже міліонером.

Головним джерелом доходу міщан Єни був від 350 років університет. Вони раділи його розквітом, сумували його упадком. Журилися дуже, коли через епідемію 1578. року, перенесли були університет до Зальцфельду, або коли 1892. року студенти самі вимандрували до Нори, щоб запротестувати проти немилих їм розпорядків уряду. Та тепер в Єні інакше. Тепер головно заводи Цайса утримують міщан. Будинки тих заводів займають простір пятнадцять морґів, а є між ними доми й десять поверхові. Працює там щоденно сім до вісім тисяч осіб. Бо зі шкляними виробами Єни має до діла кожна цивілізована особа на землі. І немає ніде у світі кращого шкла на окуляри, до далековидів, до фотоґрафічних апаратів, до мірничих інструментів, як вироби „Цайса".

З особистих зисків великого підприємства зрезиґнував Аббе зовсім. Року 1891. переняла підприємство створена ним „Фундація Карла Цайса".

Свою постанову мотивує Аббе ось як:

„Маєток, яким розпоряджаюся, й доходи, яких надіюся, нагромадилися головно тому, що я і мої товариші мали змогу постійно користуватися свідченнями інших осіб, а через те припала нам надвишка їх праці. Теперішнє законодавство признає приватною власністю теж і такі доходи, як наші. Та, по мойому переконанні, дохід, який перевищає

умірковану заплату за особисті труди, треба оцінювати строго по вимогам моралі й узнавати його публичним добром.”

У своїй великій скромності ані не назвав Ернст Аббе свою фундацію власним йменням, ані не застеріг собі в ній специяльних прав. Він обняв в ній місце одного з керовників, що їх передбачує статут фундації.

Ернст Аббе — це могутня людина розуму та серця.

Фелікс Авербах.

ШЛЯХИ В СВІТИ Й ПОЗАСВІТИ.

Гаслом рідні Реклямів було: „Чувайте й не лякайтеся!". Вона жила більше, аніж 150 років у Женеві. Та звідти мусіла еміґрувати. Сталося це через спори на релiґійному тлі. Реклями були непохитними євангеликами та твердими характерами. Вибрали сухий, чорний хліб еміґрації, а не схилили вниз прапора. З цієї родини вийшло чимало визначних людей по професії: духовників, купців, мистців, офіцирів. Один з Реклямів був ювілєром Фридриха Великого.

Карло — Генрик Реклям перший в родині вибрав професією: книгарство. Він видавав у Ляйпціґу головно французькі книжки. Завзята і трудяща людина був цей видавець. До останнього дня свого шістдесятьвісімрічного життя сидів ще при праці. Жив у часах Наполеонських воєн.

Син Карла Антін — Пилип оповідав, що шестилітком бачив у Ляйпціґу всі страхіття боротьби народів. Бачив поза драбинами возів мертвих та ранених, бачив церкви перемінені на шпиталі. Французи покидали Ляйпціґ, входили в місто зєдинені армії. Між ними козаки та башкіри на своїх незвичайних конях. Із вікна дому кинув був хлопець козакові яблоко в шапку. Їздець сам вкусив половину, а другу подав неменше голодному коневі. Антін — Пилип памятав цю картину до кінця життя.

Року 1823. пішов Антін — Пилип на науку до фірми „Фридрих Вівеґ і сини" у Бравншвайґу. Власником фірми був його дядько по матері. Чотири роки навчався там молодий Реклям книгарняного та видавничого діла. Спеціяльністю тої фірми було видавництво шкільних книжок.

Маючи 21 років життя, стався Антін — Пилип власником книгарні в Ляйпціґу. Називалася вона „Літерацький Музей". В тім музею сходилися вчені та літератори, а їхнє товариство впливало корисно на духовий розвій молодого власника. При тім музею розпочав власне видавництво книжок: на початках перекладів із французької мови. Згодом продав книгарню і купив друкарню. Доки друкував у ній чужі видавництва, мав усякі неприємности та страти. Вирішив, що буде у власній друкарні друкувати тільки випуски свого видавництва.

На початку видавав Реклям усе, без розбору. По революційнім 1848. році друкував певно і „вільнодумних" авторів, бо всевладний міністр Метерніх заказав був австрійським книгарням продавати видавництва Реклями. Це був великий удар по молодім підприємстві.

Щоб не заломатися, розпочав Реклям певніше видавництво, а саме — грецьких та латинських клясиків. Видав теж німецький переклад драм Шекспіра. Тому, що на ту пору припадає винахід стереотипу, продавав Реклям Шекспіра дуже дешево, а вже прямо по небувалій дешевизні міг продавати поодинокі Шекспірівські драми.

Осягнувши перший успіх з дешевим видавництвом, продовжував його Реклям. Так повстала славна на цілий світ Універсальна Бібліотека Антона-Пилипа Реклями. Є в ній у німецькій мові твори із области кожної царини, якої тільки діткнувся колинебудь людський дух. Ця бібліотека — це дійсно шляхи в світи й позасвіти.

Заздрили німцям того видавництва. Американська ґазета „Уорльд" (Світ) писала 1896. року: „Успіхи Реклями краще, аніж щонебудь інше, дають свідоцтво могутности німецької держави!".

Всі народи світу наслідували Реклями. Бо книжки під рукою треба кожній інтеліґентній людині, а невеликі матеріяльні засоби інтеліґенції вистарчають тільки на найдешевшу книжку.

На похоронах Антона-Пилипа Реклями наводили отсей вірш Шіллєра:

Хто хоче створити небуденні діла,
Такі, що вічно трівали би й жили —
Нехай збірає тихо, безупину
У найменшій точці щонайбільше сили!

Ґергард Менц.

Тогож автора вийшли:

„КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА“

Ч. 1. Підстави кооперації.
Ч. 2. З чим бореться у нас кооперація?
Ч. 3. Як кооперація стремить до мети?
Ч. 4. Кооператива, від якої походить споживча кооперація.
Ч. 5. Кооперативи рільників.
Ч. 6. Що лихого у наших господинь та як боротися з лихом.
Ч. 7. Роля учительства в кооперації.
Ч. 8. На низинах кооперації.
Ч. 9. В сільських споживчих кооперативах.
Ч. 10. Щоби в нас була здорова господарка.
Ч. 11. Ревізори та ревізія кооператив.
Ч. 12. Приватники чи кооперація.
Ч. 13. Сильні люди.
Ч. 14. Торговельні працівники.

А також видання Р. С. У. К.:

Коли повстає недостача товару?
Між кооперативними продавцями.

ЗАМОВЛЯТИ
В КООПЕРАТИВНИХ ЦЕНТРАЛЯХ
АБО ЧЕРЕЗ КНИГАРНІ.

— Drukarnia Wydawniczej S-ki „DIŁO“, Lwów, Rynek l. 10. —
— Друкарня Видавничої С-ки „ДІЛО”, Львів, Ринок ч. 10. —